

Turayev Ziyadulla Norsoatovich,
Iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
E-mail: turayev.z2019@gmail.com

ZIYORAT TURIZMI EVOLYUTSIYASI VA ZAMONAVIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Maqolada ziyorat turizmining o'ziga xos xususiyatlari, uning tasniflanishi va talqinidagi farqlar va o'xshash tomonlar ochib berilgan. Diniy va ziyorat turizmining talqinidagi o'xshashliklar va farq qiluvchi jihatlar turli tadqiqotchilar qarashlaridan kelib chiqib aniqlashtirilgan. Shuningdek, mamlakatimizdagi ziyorat turizmini rivojlantirish imkonini beruvchi ulkan salohiyatdan samarali foydalanish bo'yicha amamlga oshirilayotgan islohotlarga baho berilgan.

Kalit so'zlar: ziyorat, diniy turizm, muqaddas qadamjolar, ziyorat klasteri, ziyorat maskanlari joylashgan destinatsiyalar.

ЭВОЛЮЦИЯ ПАЛОМНИЧЕСКОГО ТУРИЗМА И ЕГО СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Аннотация

В статье раскрываются специфические черты паломнического туризма, различия и сходства в его классификации и трактовке. Выяснены сходства и различия трактовки религиозного и паломнического туризма на основе взглядов разных исследователей. Также была дана оценка проводимым реформам с целью эффективного использования огромного потенциала развития паломнического туризма в нашей стране.

Ключевые слова: паломничество, религиозный туризм, святые места, паломнический кластер, дестинации с местами паломничества.

EVOLUTION OF PILGRIMAGE TOURISM AND ITS MODERN FEATURES

Abstract

The article reveals the specific features of pilgrimage tourism, differences and similarities in its classification and interpretation. The similarities and differences in the interpretation of religious and pilgrimage tourism based on the views of different researchers are found out. An assessment was also given to the ongoing reforms in order to effectively use the huge potential for the development of pilgrimage tourism in our country.

Key words: pilgrimage, religious tourism, holy places, pilgrimage cluster, destinations with places of pilgrimage.

Kirish

Diniy sayohatlarning ko'p shakllarini taqqoslash uchun olimlar ziyorat deb ataladigan hodisaning maqbul ta'rifi va sezilarli farqlarni ochib beradigan amaliy tasnif sxemasiga ehtiyoj sezmoqda. Ziyorat ta'rifi kiritilishi kerak bo'lgan

elementlar to'g'risidagi muhokamalar orqali ziyorat sifatida o'rganilishi kerak bo'lgan sayohat faoliyatini inson harakatining barcha boshqa shakllaridan ajratish zarurati vujudga kelmoqda.

O'zbekistonda turizmning salohiyatli va istiqbolli turlaridan biri ziyorat turizmi bo'lib, uning o'ziga xos xususiyati komil insonni ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq. Bugungi kunda jahondagi turistik obyektlarning 90 foizidan ortig'i bevosita yoki bilvosita sig'inish yoki din bilan aloqador[5, C.15]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021 yildagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Turizmni rivojlantirish bo'yicha 2021 yilda ham izchil islohotlarni davom ettiramiz. Ayniqsa, ziyorat turizmi va ichki turizmni rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi", deb ta'kidladilar[1]. Ushbu strategik vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun xorijda sinalgan va turizm sohasini samarali tashkil etish va xizmat ko'rsatuvchi subyektlarining qo'shilgan qiymat zanjiri bilan bog'lanishini ta'minlashga qodir bo'lgan ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Ziyorat turizmi dunyoning barcha asosiy dinlarida hozirgi kungacha mavjud bo'lgan diniy sayohatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu turdagi sayohatlar global diniy tarixning bir qismidir [14, 561-565 b].

Ziyorat turizmining o'ziga xos jihatlari, zamonaviy turizm sayohatlari bilan uyoqlashib ketish holatlari o'arb tadqiqotchi olimlari N. Collins-Kreiner, Mintel, G. Xolderness, P. Luis-Gonsales Santos, J. Nesh, S. Sears, X. Taker, E. Uilyams va boshqalar tomonidan tadqiq etib kelinayotgan bo'lsa, rossiyalik olimlaridan T.T.Xristov, V.N.Yakunin, V.I.Yarovoy-Ravskiy; mamlakatimiz olimlaridan I.S.Tuxliyev, Z.B.Navruzzoda, B.N.Navruz-Zoda kabi tadqiqotchilar ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar olib borishgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola umumqabul qilingan qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, holislik tamoyillari asosida yoritilgan bo'lib, ziyorat turizmning rivojlanish xususiyatlari, ularning tasniflanishi hamda evolyutsiyasi tadqiq etilgan.

Tahlil va natijalar

Ziyorat – muqaddas joylarga, mozar va qabristonlarga borib muayyan rasm rusumlarni bajarib kelish bo'lib, islom dini aqidasi ko'ra, aziz-avliyolarning maqbaralariga borganda ularning ruhlaridan madad so'rashlik, hojatlarni ravo qilinishi, dardlarga shifo berilishi, farzand ato etishni so'rash kabi iltijolar shaxsga sig'inish shirk sanaladi. Muhammad (s.a.v.) o'zlarining bir hadisi shariflarida: "Qabristonlarni ziyorat qilib turingizlar, zero u oxiratni eslatadi" degan [22]. Oxiratni eslash esa kishini yovuzlikdan uzoqlashtirib, ezgulikka yaqinlashtiradi.

Qadimda ham kishilar, epos qahramonlari jumladan, Gilgamesh abadiy hayot izlab ko'p joylarni kezgan [11, 352-356]. Ma'lumki, qadimgi misrliklar xudoga sig'inish va ziyoratchilar ko'ngil ochish uchun sayohat qilishgan [7]. Qadimgi Yunonistonda butun yunon dunyosining vakillari Delfidagi ibodatxonada yashovchi folbindan bashorat olish uchun Pifiyaga kelishdi. O'rta asrlarda masihiylar uchun Quddusdagi Muqaddas qabristonga sayohat qilish an'anasi rivojlangan. Salib

yurishlari davri ziyoratlarning rivojlanishini rag'batlantirdi. Salib yurishlari muqaddas zaminni kofirlardan ozod qilish bayrog'i ostida o'tkazildi. Muqaddas zaminga ziyorat qilish 15–16-asrlarda yanada kengaydi, taqvador kishilar bilan bir qatorda ziyoratchilar, savdogarlar, olimlar (masalan, Falastindagi Parij kutubxonasi uchun qo'lyozmalarni to'plagan J.Tenellus va V.Postellar) niqobi ostida siyosiy va harbiy josuslar sayohatga chiqqan. Xristian ziyorati poklanish, tavba qilish, sajda qilish va davolanish bilan bog'liq; Biroq, hatto faqat diniy ma'noga ega bo'lgan paytlarda ham, ziyoratchilarni sargardonlik, o'yin-kulgi, qiziquvchanlik va izlanish kabi dunyoviy istaklar boshqarganligi ma'lum edi [12].

An'anaviy ziyorat markazlari nafaqat har qachongidan ham ko'proq tashrif buyuruvchilarni jalb qilmoqda, balki tabiatan tobora xilma-xil bo'lib, yangi ziyorat markazlari va tushunchalari paydo bo'lishda davom etmoqda [20]. Ziyorat turizm industriyasida yanada muhim o'rin egallab bormoqda va turizm segmentlarini aniqlashtirishda ziyorat sayohati tushunchasi o'zgarib borishiga guvoh bo'lmoqdamiz. Kollinz-Kreiner [8, 322-334-b] bu jarayonni "ziyosatning yosharishi" deb atagan va uni odamlarning "ma'naviy hayotni o'zgartirish yoki ruhiyatni, o'zgartirish" kabi odatiy bo'lmagan kechinmalarni izlash haqidagi tushunchasi bilan bog'lagan. Shunday qilib, zamonaviy dunyoda ziyorat kontseptsiyasini turizmning ko'plab segmentlarida ko'rish mumkin, bu erda odamlar o'zgarishning chuqur va doimiy elementini izlash uchun sayohat qilishadi. Olimlar ziyorat kontseptsiyasining xilma-xilligidan kelib chiqqan holda, shu bilan birga ma'naviy turizmni, cherkov turizmini [15, 31-43-b] chegara turizmini [16, 1516-1534-b], alpinism va volontyorlar turizmini [17, 288-315-b] ziyorat turlari sifatida ta'kidladilar. Biroq, Kollinz-Kreiner ta'kidlashicha, bu yoshartirish ziyoratning diniy elementini - ziyoratni boshqa sayohat turlaridan ajratib turadigan go'yoki noyob o'ziga xosligini yo'qotishiga olib keldi.

Ziyorat turizmi dasturlarini shakllantirishning tashkiliy xususiyatlari ko'ngilochar dasturlarni qisqartirishdan iborat. Bunday sayohatlarda asosiy e'tibor ta'lim, tanishish, shifo va poklanishga qaratiladi. Shu bilan birga, dasturlarni loyihalashda odamlarning sayohatga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning reklama risolalarida keng tasvirlangan motivlaridan yangi auditoriyani jalb qilish uchun foydalaniladi. Ziyosatning bir necha turlari bo'yicha tasniflash amalga oshiriladi:

- 1) ishtirokchilar soni bo'yicha - yakka tartibdagi, oilaviy va jamoaviy ziyorat;
- 2) davomiyligi bo'yicha - uzoq muddatli va qisqa muddatli;
- 3) mavsumiyligiga ko'ra - yil bo'yi ziyorat qilish, shuningdek diniy ziyorat qilish bayramlar;
- 4) tashrif buyurish obyektlari bo'yicha - konfessiyaviy ibodat joylariga tashrif buyurish, shuningdek tabiiy;
- 5) joylashuvi bo'yicha - ichki va xorijiy ziyorat sayohatlari;
- 6) majburiyat bo'yicha – ixtiyoriy va majburiy ziyorat safarlari [6].

Ba'zi tadqiqotchilar fikricha, diniy turizm ikki yo'nalishdan: ziyorat va bilish-diniy mavzudagi ekskursiyalardan iborat bo'lib, ziyoratgohlar va diqqatga sazovor joylarni birlashtirgan ixtisoslashtirilgan turlarni o'z ichiga oladi [3]. Ayrim xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida diniy turizmning ta'rifi va mazmuniga turlicha yondashuvlar mavjud. Ba'zilar diniy turizmni ikki yo'nalishga bo'lish

mumkin, deb hisoblashadi: ziyorat va ma'rifiy ekskursiya. Ular diniy turizm ziyoratning ajralmas qismi ekanligiga ishonishadi. Boshqalar esa ziyorat turizmdan ancha oldin paydo bo'lganiga ishora qiladilar. Biroq, muhim diniy ziyoratgohlar mavjud bo'lgan va ziyoratchilar oqimi bo'lgan mamlakatlarda ziyoratchilar va sayyohlar o'rtasida aniq farq bor.

G.Xolderness [11, 345-b]. zamonaviy diniy turizm va o'rta asrlar ziyoratini majoziy taqqoslash qilib, bir-biri bilan "obyekt va uning soyasi sifatida" bog'liqlikka egaligini ta'kidlagan bo'lsa, P.Luis-Gonsales, X.Santos, J.Nesh, S.Searsi, X.Taker, E.Uilyams tadqiqotlarga asoslanib, an'anaviy ziyoratning muqaddasligi va zamonaviy ziyoratchilarning dunyoviy xulq-atvori o'rtasidagi nomuvofiqlikni ko'rsatadigan ziyorat va sayyohlik xatti-harakatlarining ikki tomonlama xususiyati (peyzajlarni qidirish, dam olish zarurati, kundalik hayotning bosimidan xalos bo'lish) bu ziyoratning bosqichma-bosqich dunyoviylikdan dalolat berayotganligini aytishimiz mumkin. Ziyorat turidagi diniy turizm ziyoratga to'liq tayyor bo'lmagan, biroq ayni paytda unga ma'lum qiziqish uyg'otadigan odamlar hisobidan muqaddas joylarga tashrif buyuruvchilarning potentsial auditoriyasini kengaytirishga mo'ljallangan [21]. Turizmning ko'pgina ta'riflarida turizm deganda ma'lum maqsadni ko'zlagan holda bir joydan ikkinchi joyga sayohat, so'ngra doimiy yashash joyiga qaytish tushuniladi. Ushbu ta'riflarga ko'ra, turizm ziyorat, xizmat safari, rekreatsion sayohat, ilmiy sayohat yoki ularning kombinatsiyasini o'z ichiga olishi mumkin. Bu ta'riflar ziyorat va turizm o'rtasidagi chegaralarning xiralashganligidan, ularning "gibrid"lari shakllanganidan dalolat beradi. Haqiqiy ziyoratchi oziq-ovqat, yashash sharoitlari, atrof-muhit qulayligi va boshqalarda qasddan o'zini o'zi cheklash bilan tavsiflanadi. Ziyoratchining asosiy xususiyati har qanday ijtimoiy chegaralarni yo'q qiladigan o'zaro birlikning o'z-o'zidan paydo bo'lishidir [9, 247-269-b].

Sayohat davomida ziyoratchilar an'anaviy diniy urf-odatlariga murojaat qilishadi, masalan, duolar o'qish, diniy qo'shiqlar aytish, muqaddas yodgorliklarga sig'inish va hokazo. Ular odatda ibodatxonalarda qarindoshlari bilan, ba'zan esa butunlay begonalar bilan qolishadi. Mezbonlar sayohatchilarni mamnuniyat bilan qabul qilishadi, chunki bu ularga muqaddas harakatga qo'shilishga imkon beradi. Agar sayohatchilar mehmonxonada qolishlari kerak bo'lsa, ular uchun ko'rsatiladigan xizmatlar va mehmonxona reytingi ikkinchi o'rinda turadi. Iste'molchining turistik mahsulotni sotib olish qaroriga ta'sir qiluvchi eng muhim omillar ziyorat safari dasturi, jadvali va giddir. Sayohat agentligini tanlashda uning ziyorat sayohatlarini tashkil etishdagi obro'si hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ekskursiyaning narxi ziyoratchi uchun uning natijalaridan kamroq ahamiyatga ega. Sayohat agentliklari va ziyorat turizmini targ'ib qilmoqchi bo'lgan kompaniyalar samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish uchun ushbu omillarni hisobga olishlari kerak. Ma'naviy va dunyoviy ahamiyatga ega bo'lgan marosimlar, marosim tadbirlari, diniy binolar va boshqa diniy obyektlar nafaqat dindorlarni, balki motivlari va umidlari ko'pincha bir-biriga mos kelmaydigan oddiy sayyohlarni ham o'ziga jalb qiladi. Turizm sohasida ishlaydigan shaxslar dindorlarning diniy tuyg'ularini bilishlari va konsensusga erishish qiyinchiliklarini e'tiborsiz qoldirmasdan, dunyoviy sayyohlarga o'zlarining xatti-harakatlarini to'g'rilashga

yordam berishlari kerak. Evropa oʻrta asrlarda ziyoratchilar orasida mashhur boʻlgan muqaddas joylarning boy tarmogʻi bilan ajralib turadi. Italiya, Slovakiya, Polshada rasmiylar tarix va maʼnaviyatga boy ziyorat yoʻnalishlarini targʻib qilish uchun katta saʼy-harakatlarni amalga oshirmoqda. Evropa Ittifoqi uchun ham ziyoratchilar, ham sayyohlar sayohat qiladigan yoʻnalishlarni saqlash madaniy turizmning barqaror rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega, bu koʻplab ishlab chiqilayotgan loyihalarda tasdiqlangan [10, 23-29-b].

Mintel oʻz hisobotlarida tashrif davomida amalga oshirilgan bir qator tadbirlarni taʼkidlash uchun "diniy turizm" taʼrifini inson motivatsiyasidan tashqari kengaytirishga harakat qiladi: "Joylarga, marshrutlarga va diniy festivallarga tashrif buyurish uchun xalqaro sayohat - bu diniy ahamiyatga ega boʻlgan tadbirlarda ishtirok etishdir (masalan, konferentsiyalar, anjumanlar, lagerlar va boshqalar). Bu diniy ahamiyatiga qaramay, odatda madaniy turizm segmentiga kiritilgan qadimiy joylarga (masalan, Inklar ibodatxonasi va piramidalari) sayohatlarni oʻz ichiga olmaydi" [18].

Ushbu taʼriflarni birlashtirish orqali baʼzi bahsli istisnolarni olib tashlash va ular qamrab olgan faoliyatning keng doirasini hisobga olgan holda, diniy-ziyorat turizmi tipologiyasini keltirib chiqaradi (1-jadval).

1-jadval

Diniy turizm mahsulotlarining xilma-xilligi

Turlari	Maʼnosi
Anʼanaviy ziyorat	“Ziyorat” soʻzi ishtirokchining diniy ibodat sifatida qandaydir muqaddas joyga sayohat qilishini anglatadi
Diniy turizm	Muqaddas diniy "turistik diqqatga sazovor joylar" ni ziyorat qilish
Cherkov turizmi	Har qanday diniy sabablarga koʻra emas, balki madaniy, tarixiy va meʼmoriy sabablarga koʻra ibodat joylariga va ziyoratgohlarga tashrif buyurish
Diniy voqealar	Salib yurishlari, konferensiyalar, mitinglar, diniy lagerlar, yigʻilishlar kabi boshqa diniy tadbirlar kiradi. U diniy asosli harakatlarni oʻz ichiga oladi.
Missionerlik va koʻngilli turizm	Cherkov yoki xayriya tashkiloti uchun koʻngillilar ishining bir shaklidir.
Uzlatga chekinish (chilla saqlash)	Ibodatxonalarga tashrif buyurish va ziyorat qilish kabi odamlardan, jamiyatdan ajralgan holda yoloʻiz ibodat qilishni anglatadi
Talaba/yoshlar faoliyati	Diniy turizmning ushbu sektori avlodlar uchun muhim element boʻlib kelgan, qisqa muddatli yurishlardan tortib, maʼnaviy va shaxsiy rivojlanishdan tashqari, koʻpincha oʻyin-kulgi va sarguzashtlarni oʻz ichiga oladi
Ishonchga asoslangan kruizlar	Rekreatsion kruiz turizmi (dengiz, daryo yoki koʻl) turli madaniy, tarixiy, diniy, tabiiy landshaftlar va boshqa turistik obyektlarga tashrif buyurish bilan birlashtirilishi mumkin.

Diniy marshrutlar	Oldindan belgilangan marshrut bo‘ylab iltijo qilish, gunoh uchun kechirim so‘rash yoki boshqa diniy sabablarga ko‘ra sayohat qilish an'anasidan kelib chiqqan holda, diniy yo‘llar ahamiyat kasb etdi va so‘nggi o‘n yilliklarda shunga o‘xshash Evropa madaniy yo‘nalishlarida o‘z ifodasini topdi. Santyagodagi Camino yoki Via Francigena.
Ruhiy ziyorat	Ushbu segment ma'naviy o‘sinh niyatida odatiy muhitdan tashqarida joylashgan joyga tashrif buyurishni o‘z ichiga oladi - bu diniy bo‘lishi mumkin, ammo diniy bo‘lmagan, muqaddas yoki tajribaviy niyatlarni ham o‘z ichiga oladi.
Dunyoviy ziyorat	Qahramonlarning qabrini ziyorat qilish yoki yo‘qligi borasida fikrlar har xil; atrof-muhit/inson fojiasi joyi (Pompey/Hind okeanidagi tsunami joylari/Nyu-Yorkdagi Ground Zero); jang maydonlari; yoki ajdodlar vatani (diasporaning o‘z etnik kelib chiqishi joylariga qaytishi) ziyorat sifatida qabul qilinishi mumkin. Biroq, qasddan odamning e'tiqodiga ta'sir qiladigan me'yordan yuqori bo‘lgan mazmunni o‘zgartiruvchi tajribani o‘z ichiga olgan sayohat tobora dunyoviy ziyorat sifatida tan olinadi

Kishilarning ruhiy ehtiyojlari sababli diniy, ziyorat, marosim sayohati, yaqinlarini ko‘rish va uchrashish maqsadida sayohatlar ham ko‘pchilikni tashkil etadi. 2018-yil davomida dunyo miqyosida musulmon turistlar soni 140 millionga, ularning xarajatlari 177 milliard AQSh dollariga (2023-yilda 274 milliard dollar bo‘lishi kutilmoqda) teng bo‘ldi. Diniy, ziyorat turizmdan eng ko‘p foyda oladigan mamlakatlar Yaqin Sharq mintaqasi mamlakatlari xisoblanadi, New Research Centre ma'lumotlariga ko‘ra, 2060-yilga kelib 3 milliard inson o‘zini musulmon deb hisoblay boshlaydi va bu yer yuzidagi har uchdan bir kishini tashkil etadi [16]. Mamlakatimiz Prezidentining "...turkiy va islom sivilizatsiyasining tarixiy yodgorliklari, buyuk olimlar, shoir va mutafakkirlar, rassomlarning merosi asrab-avaylanadi. Bu bebaho boylik butun insoniyat mulki bo‘lib, undan butun dunyo bahramand bo‘lishi kerak. Ziyorat turizmini faol rivojlantirish bunga xizmat qiladi" degan fikrlari ziyorat turizmini rivojlantirishda mamlakatimiz salohiyatidan unumli foydalanish zarurligini ko‘rsatmoqda [2, 266-267-b].

Mamlakatimizning Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent shaharlari asosiy tarixiy-madaniy, diniy-ziyosat turizm manzillari xisoblanib, tadqiqotchi Z.B.Navruz-zoda tomonidan Buxoro viloyatida "Yetti Pir ziyorat klasteri"ni tashkil etish taklif etilgan bo‘lib, ushbu taklifni amaliyotga joriy etish ziyorat turizm salohiyatidan unumli foydalanish imkoniyatlarini oshiradi [4, 9-b]. Respublikamizning boshqa viloyatlarda ham jahonga mashhur ziyorat manzillari, ob'ektlari mavjud. Shular qatorida Surxondaryo viloyati o‘zining ziyorat turizm maskanlari bilan xalqaro va ichki ziyorat tashriflari uchun istiqbolli hududlardan biri xisoblanadi. Viloyatda G‘o‘rinbuloqsoy, Xo‘jamayxona, Xo‘jaipok ota, Omonxona, Qo‘turbuloq kabi shifobaxsh buloqli ziyoratgohlarni o‘z ichiga olgan 300 dan ortiq

shifobaxsh buloqlar, Hakim at-Termiziy ansambli, Sulton Saodat maqbarasi, Abu Muhammad Iso at-Termiziy maqbarasi, Qirq qiz qalasi, Fayoztepa, Zartepa, Dalvarzintepa, Eski Termiz, Qoratepa, Oqsaroy kabi islom va buddaviylik diniga e'tiqod qiluvchi ziyoratchilar uchun alohida qiziqish bildiriladigan ziyorat turizm ob'ektlari mavjud.

O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha aniq takliflar ishlab chiqilmoqda va respublikamizga tashrif buyuradigan turizm imkoniyatlari to'g'risida jahon hamjamiyatini xabardor qilish masalasiga e'tibor qaratilmoqda. O'zbekistonda yangi sayyohlik brendini rivojlantirish, tashrif buyuruvchilar uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish, tashrif buyuruvchilar talablarini inobatga olgan holda mavjud sayyohlik yo'nalishlarini takomillashtirishga katta e'tibor qaratildi. O'zbekistonga tashrif buyurish yo'nalishida Turkiya, Eron, Pokiston, Malayziya, Indoneziya, Birlashgan Arab Amirliklari va boshqa mamlakatlardan kelgan sayyohlar soni ko'paygan. 2019-yil may oyida Samarqandda "Buyuk Ipak yo'li kurortida ziyorat turizmining qayta tiklanishi" mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya bo'lib o'tdi. Diniy ziyoratgohlarning o'zi ziyorat turizmi uchun yetarli emas. Sayyohlarni jalb qilish uchun taro'ibot ishlari yaxshi viza rejimi, aeroportlarda ibodat qilish uchun sharoitlar, mehmonxonalar va hokazolar yaxshi yo'lga qo'yilishi kerak bo'ladi.

Mamlakatimiz sayyohlik imkoniyatlari va salohiyatini xalqaro miqyosda taro'ib qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan o'nlab mamlakatlar vakillari ishtirok etgan ziyorat turizmining 1-xalqaro forumi bo'lib o'tdi. 2019-yil fevral oyida O'zbekistonni islom unyosidagi eng katta ziyorat markazlaridan biri sifatida Buxoro tan olindi. Prezident Sh. Mirziyoyev armoni bilan "Pilgrim Visa" vizasi joriy etildi va ushbu viza 2 oygacha bolgan muddatda berilishi belgilab qoyildi.

Xulosa. Mazkur maqola doirasida amalga oshirgan nazariy tahlillarga asoslanib quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Ziyorat turizmi insonlarning muqaddas qadamjolarga tashriflari orqali ruhan poklanishlari, taskin topishlari, yovuzlikdan uzoqlashib ezgulikka intilishlariga ko'maklashuvchi turizmning o'ziga xos turlaridan biridir.

2. Ziyorat turli dinlarga e'tiqod qiluvchi kishilarning ilohiy kuchlardan kuch olishlari, o'zlarining dardlariga davo topishlariga yordam beruvchi qudratli qurollardan biri sifatida qadim zamonlardan talpinadigan maskanlariga tashriflari xisoblanadi.

3. Ziyorat markazlarining shakllanishi turli dinlarda muqaddas xisoblangan ibodat maskanlari, payo'ambarlar, aziz-avliyolarning qabrlari, ular bilan boo'liq voqealar, xotiralarni eslatuvchi maskanlar bilan uzviy boo'liq.

4. Turli zamonlarda ziyoratlarning xususiyatlari o'zgarib yangi-yangi xususiyatlar kasb etib kelmoqda va ziyorat turizmi dasturlari turizmning boshqa turlari bilan assimiliyatsiyasi ro'y bermiqda va ko'pgina mamlakatlar hududlaridagi ziyorat manzillaridan ham iqtisodiy ham ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashda samarali foydalanishga harakat qilmoqdalar.

5. Mamlakatimiz hududida ham ko'p ming sonli ziyorat manzillari ham ichki

ham xalqaro turizmni rivojlantirilishida ulkan salohiyatlardan samarali foydalanish imkonini beradi. Islom va buddaviylik dinlariga e'tiqod qiluvchi ko'plab xorijiy ziyoratchilarga xizmat ko'rsatishni samarali yo'lga qo'yish orqali Surxondaryo viloyatida ziyorat turizmi klasterlarini tashkil etish, turistik xizmatlar sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/4056> [29.12.2020].
2. Mirziyoyev, Shavkat Miromonovich Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari. - Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2020. -B. 266-267.
3. Мирзаходжаев А. Б. О классификации религиозного и паломнического туризма. Repository of Belarusian National Technical University (BNTU)
4. Навруз-зода З.Б. Туристик ҳудудлар негизда зиёрат кластерларини шакллантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари : – и.ф.ф.д. (PhD) дисс. автореф. 2021. –9 б.
5. Папирян, Г. А. Международные экономические отношения: маркетинг в туризме / Г. А. Папирян. – М.: Финансы и статистика, 2000. - С. 201.
6. Штогрин А.Б. Основы управления туристскими ресурсами // Вестник Моск. Унив-та. Сер.18 №4, 2010. – 87 с.
7. Casson, L. (1991). Reisen in der alten Welt [Travel in the ancient world]. München: Prestel Verlag.
8. Collins-Kreiner, N. (2016b). The lifecycle of concepts: The case of 'Pilgrimage Tourism'. *Tourism Geographies*, 18(3), 322–334. <https://doi.org/10.1080/14616688.2016.1155077>
9. Di Giovine M.A. Pilgrimage: Communitas and contestation, unity and difference – An introduction // *Tourism*. 2011. №59 (3). P. 247-269.
10. Diti I., Torreggiani D., Tassinari P. Rural landscape and cultural routes: A multicriteria spatial classification method tested on an italian case study // *Journal of Agricultural Engineering*. 2015. № 46 (1). P. 23-29.
11. Foster, B. R. (2001). The epic of Gilgamesh. New York, NY: Norton & Company.
12. Haab, B. (1998). Weg und Wandlung. Zur Spiritualität heutiger Jakobspilger und –pilgerinnen [Road and transformation. On the spirituality of contemporary pilgrims on the Camino]. Freiburg: Universitätsverlag.
13. Holderness G. Rome: multiversal city: The material and the immaterial in religious tourism // *Cross Currents*. 2009. Stptember. P. 342-348.
14. Hosseini R.S.a b, Zainal A.a Religious tourism: Shiite shrines a powerful tool for regional development for Mashhad City, Iran // *Current Issues in Hospitality and Tourism Research and Innovations: Proceedings of the International Hospitality and Tourism Conference (IHTC)*. 2012. P. 561-565.
15. Kiely, T. (2013). Tapping into Mammon: Stakeholder perspectives on developing church tourism in Dublin's Liberties. *Tourism review*, 68(2), 31–43. // <https://doiorg.ezproxy.otago.ac.nz>

16. Laing, J. H., & Crouch, G. I. (2011). Frontier tourism: Retracing mythic journeys. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1516–1534. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.02.003>
17. Mendel, T. (2010). Foot-pilgrims and backpackers: Contemporary ways of travelling. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 22, 288–315. <https://doi.org/10.30674/scripta.67372>
18. Mintel (2012) *Religious and Pilgrimage Tourism - International - February 2012*, Mintel International Group Ltd: London.
19. Mustonen, P. (2006). Volunteer tourism: Postmodern pilgrimage? *Journal of Tourism and Cultural Change*, 3(3), 160–177. <https://doi.org/10.1080/14766820608668493>
20. Stausberg, M. (2011). *Religion and tourism: crossroads, destinations, and encounters*. Routledge
21. Williams E.A. Visitor experiences of St Davids Cathedral: The two worlds of pilgrims and secular tourist / E.a Williams, M.a Robbins, L.J.b Francis, J.c Annis // *Rural Life and Rural Church: Theological and Empirical Perspectives*. 2012. P. 201-214. (Book Chapter).
22. [O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi](#). I jild. – Toshkent, O‘zME, 2000.